

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ВІСНИК

Харківської державної
академії культури

Випуск 2

Збірник наукових праць

Бібліотека ХДАК
Інв. № 438043

Харків-ХДАК-2000

УДК 378.602(477.54)

Н.М. КУШНАРЕНКО

ФУНДАТОР БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Висвітлено історію та основні напрями освітньої та наукової діяльності факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури (ХДАК) – фундатора бібліотечно-інформаційної освіти в Україні

ХДАК – фундатор вищої бібліотечної освіти та наукових шкіл в Україні, третій за часом створення вуз культури в колишньому Радянському Союзі, провідний навчальний заклад бібліотечного профілю, який здійснює підготовку бібліотечно-бібліографічних кадрів з 1925 р. До 1968 р – це єдиний в Україні вищий навчальний заклад, який готував бібліотекарів-бібліографів вищої кваліфікації, зробив значний внесок у розробку теорії, історії, методики та організації бібліотечної справи. За роки існування тут підготовлено близько 20 тис. висококваліфікованих бібліотекарів і бібліографів.

Бібліотечний підрозділ спочатку існував у складі Харківського інституту народної освіти (ХІНО). Постановою Раднаркому УРСР від 13 вересня 1925 р. у 1925-1926 навч. р. у ХІНО було відкрито факультет політичної освіти з міським і сільським відділами, який почав роботу з 1 листопада 1925 р.¹ У структурі факультету передбачалася книжково-бібліотечна секція, яка і розпочала підготовку бібліотечних кадрів. Спочатку навчання було розраховано на 3 роки, а з 1926/27 навч. р. – на чотири роки. Влітку 1927 р. створено бібліотечне відділення, яке здійснювало підготовку організаторів бібліотечної роботи та кваліфікованих бібліотекарів².

Значна роль в організації бібліотечного відділення належала Н.Я. Фрідєвій, яка очолювала його з 1928 по 1931 рр. За її ініціативою в 1928 р. було створено і першу в Україні спеціальну кафедру бібліотекознавства. На бібліотечному відділенні викладали курси: бібліотекознавство, бібліотечна робота, бібліографія, книгознавство. В 1929 р. у ХІНО відбувся перший випуск 35 фахівців бібліотечної справи з вищою освітою, які отримали посади завідуючих окремими бібліотеками або їх відділами.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) (до недавня – центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР), ф. 1, оп. 2, д. 38120, арк. 120.

² ЦДАВО України, ф. 166, оп. 8, д. 4571, арк. 130-134.

Необхідність розширення підготовки кадрів потребувала реалізації політосвітнього факультету ХІНО в самостійний вуз. З таким обґрунтуванням виступило управління Політосвіти, яке на початку 1929 р. у листі до голови Наркомосвіти УРСР зазначало: "Ще гірше справи з кадрами бібліотечних робітників. Шкіл, які б готували бібліотекарів, у нас досі немає (не враховуючи політосвітфакультету ІНО, що дає обмежену кількість висококваліфікованих фахівців, але вони на село не попадають)...Отже, бібпрацівники мають з'являтися невідомо звідки..."[1, с. 234].

Починаючи з 1929 р. розпочався новий етап підготовки бібліотечних кадрів вищої кваліфікації в Україні, саме цей рік прийнято вважати роком створення ХДАК. 20 травня 1929 р. колегія Наркомосвіти, а 10 вересня цього ж року Раднарком УРСР прийняли рішення про створення на базі факультету політичної освіти ХІНО самостійного вузу – Харківського інституту політичної освіти (ХІПО), в структурі якого було бібліотечне відділення.¹ У 1929/30 навч. р. на бібліотечне відділення здійснено набір студентів із числа кандидатів, направлених Радпартшколами 2-го ступеня. У 1930/31 навч. р. уведено новий навчальний план. Спеціальний цикл становив 18% і включав такі дисципліни: бібліотечне будівництво; бібліотечна техніка; бібліографія (теоретична і прикладна); методи роботи з читачами; книгорозповсюдження; методика викладання бібліотечних дисциплін. До 30% навчального часу відводилося на виробничу практику. За роки існування бібліотечного відділення підготовлено 63 бібліотечні випускники [1, с. 315].

Контингент студентів бібвідділу ХІПО збільшувався через залучення до навчання кращих бібліотечних працівників. Ставилося завдання організувати у вузі постійно діючі дев'ятимісячні бібліотечні курси [1, с. 295-296]. У серпні 1930 р. ХІПО перейменований у Харківський інститут комуністичної освіти (ХІКО), а у 1931 р. – у Всеукраїнський інститут комуністичної освіти (ВУІКО), у структурі якого створено бібліотечний факультет. Його очолив М.М. Фельдштейн (декан факультету з 1931 по 1941 рр.).

У середині 30-х рр. об'єктивно зростає потреба в бібліотечних кадрах. 24 січня 1934 р. Наркомосвіти видав наказ № 45 про підготовку в Україні бібліотечних кадрів без відриву від виробництва. У ВУІКО окрім денного (615 чол.) починає працювати вечірній бібліотечний факультет (203 чол.).² Цього ж року запроваджується диференційована підготовка бібліотечних кадрів для наукових, масових і дитячих бібліотек.

У 1934 р. поставлене завдання планової підготовки і перепідготовки кадрів бібліотечних працівників, для того, щоб не менше половини керів-

¹ Там же, Ф. 337, оп.1, д. 7637, арк. 49.

² Там же, Ф. 166, оп. 11, д. 352, арк. 127.

них кадрів республіканських, обласних, важливіших міських, районних і великих фабрично-заводських бібліотек мали фахову освіту за обсягом вищої школи [1, с. 373].

Постановою ЦВК СРСР “Про бібліотечну справу в СРСР” від 27 березня 1934 р. у 1934/35 навч. р. передбачалося збільшити контингент студентів ВУІКО до 300 осіб та поліпшити матеріальний стан інституту [1, с. 360]. Згідно з наказом Наркомосу УРСР “Про курсову підготовку і перепідготовку бібліотечних кадрів” від 23 червня 1934 р. ВУІКО мав здійснювати перепідготовку завідувачів районних бібліотек з набором в 100 осіб на двомісячні курси. Перед бібліотечним факультетом ВУІКО вперше ставиться завдання підвищення кваліфікації викладачів бібліотечних дисциплін технікумів через організацію дводекадного семінару [1, с. 364].

На виконання наказу Наркомосу УРСР від 5 липня 1934 р. з метою підготовки висококваліфікованих кадрів для дитячих бібліотек та перепідготовки тих, що вже працюють, у 1934/35 навч. р. при денному бібліотечному факультеті ВУІКО було створено відділ підготовки працівників дитячих бібліотек (набір - 50 осіб), а на вечірньому – групу працівників дитячих бібліотек (з 30 осіб) [1, с. 368].

26 липня 1934 р. ВУЦВК і Раднарком УРСР прийняли постанову “Про роботу масових бібліотек”, в якій зазначалося: “а) набір для бібліотечного факультету ВУІКО на 1934/35 навч. р. здійснювати в кількості 500 осіб (із них 100 на вечірній); б) утворити в 1935 р. бібліотечний інститут, опрацювати його структуру, забезпечити високоякісними кадрами і відповідними асигнуваннями” [1, с. 373]. На виконання цієї постанови Наркомос УРСР 1 липня 1935 р. видав наказ про реорганізацію ВУІКО в Український бібліотечний інститут.¹

1935-1964 рр. – особливий період в історії вищої бібліотечної освіти в Україні, період тридцятилітнього існування самостійного бібліотечного інституту, спочатку Українського бібліотечного інституту (УБІ), а згодом Харківського державного бібліотечного інституту (ХДБІ).

У межах спеціальності “Бібліотекознавство і бібліографія” підготовка бібліотечних кадрів в УБІ здійснювалась за такими напрямками: працівники дитячих бібліотек; працівники масових бібліотек; перепідготовка бібліотекарів без відриву від виробництва. У 1935/36 навч. р. за новим навчальним планом було здійснено перехід від підготовки організаторів бібліотечної справи до підготовки організаторів-методистів з поглибленою спеціалізацією окремих ділянок бібліотечної роботи, окрім того здійснювалась підготовка викладачів бібліотечних дисциплін. Улітку 1936 р. УБІ випустив 222 спеціалісти, у 1937 р. – 291 осіб, більшість випускників на-

¹ Бібліотека у соціалістичному будівництві. - 1935. - № 7. - С. 64.

правлені на керівні посади до обласних і районних бібліотек, а також в обласні бібліотеки для юнацтва.

Зважаючи на гостру потребу України в наукових працівниках бібліотечного профілю, ще восени 1931 р. у ВУІКО було створено аспірантуру при кафедрі бібліотекознавства [1, с. 310]. Наприкінці 30-х рр. виникла потреба у відновленні її роботи. Наказом Наркомосу УРСР від 7 грудня 1938 р. “Про бібліотекознавчу аспірантуру” при УБІ було створено аспірантуру з питань бібліотекознавства, а при Книжковій палаті УРСР у Харкові – з питань бібліографії. Було встановлено контингент прийому в 1938 р. до аспірантури УБІ та Книжкової палати – по 3 аспіранти [1, с. 395-396]. Таким чином, в УБІ була започаткована систематична підготовка бібліотекознавців для України, чому сприяла активна наукова діяльність викладачів факультету – Н.Я. Фрідьєвої, М.М. Фельдштейна, О.А. Майборода, Д.М. Лекаренка та ін.

З перейменуванням 3 серпня 1939 р. УБІ в Харківський державний бібліотечний інститут (ХДБІ) запроваджено систематичну підготовку кадрів без відриву від виробництва – заочне та вечірнє навчання, здійснювалась диференційована підготовка бібліотечних працівників для наукових, масових, дитячих та юнацьких бібліотек, а також бібліографів. У ХДБІ функціонували 3 факультети: бібліотекознавства, бібліографії, дитячих та юнацьких бібліотек. Факультет бібліотекознавства очолював С.В. Босий (1939 р.) і Д.А. Лекаренко (1939-1941 рр.), факультет дитячих та юнацьких бібліотек – В.М. Парамзін.

Улітку 1941 р. інститут випустив 152 спеціалісти. Однак випускникам 1941 р. виїхати на місця роботи не вдалось з причини війни [4, с. 17].

3 лютого 1944 р. бібліотечний факультет діяв у Харківському педагогічному інституті ім. Г.С. Сковороди. За час його функціонування було підготовлено 146 фахівців (1944-1947 рр.). Факультет з 1946 по 1947 рр. очолював О.А. Майборода.

Питання про відновлення ХДБІ було поставлене у доповідній записці Комітету у справах культурно-освітніх установ УРСР Центральному комітету КП(б)У від 20 липня 1945 р. [2, с. 524]. Крім того, у постанові Ради Міністрів УРСР “Про заходи до зміцнення районних і сільських бібліотек” від 5 березня 1947 р. зазначалося: “в) відновити з 1947/1948 навчального року Бібліотечний інститут, що існував до Великої Вітчизняної війни в м. Харкові” [2, с. 54]. На виконання цієї постанови наказом Комітету у справах культурно-освітніх установ УРСР від 22 березня 1947 р. начальника відділу навчальних закладів зобов’язати скласти й подати до Ради Міністрів УРСР пропозиції щодо організації роботи Бібліотечного інституту в 1947/1948 навч. р. З цієї метою провести підготовчу роботу: добір професорсько-

викладацького персоналу, складання навчальних планів, кошторису та ін. [2, с. 65].

Діяльність ХДБІ поновлено спеціальною постановою Ради Міністрів УРСР "Про відновлення Державного бібліотечного інституту в м. Харкові" від 26 травня 1947 р. (2, с. 68-69). ХДБІ розпочав свою роботу з 1 червня 1947 р. у складі 3-х денних факультетів: а) бібліотекознавства; б) бібліографії; в) дитячих та юнацьких бібліотек. Відновлено навчання на заочному відділенні. Факультет бібліотекознавства ХДБІ очолив С.П. Ключарьов (1948-1950), а потім Я.Й. Гандельман (1948-1950), О.А. Майборода (1950-1952), В.Д. Масленникова (1952-1954), факультет дитячих та юнацьких бібліотек – М.С. Єгоров (1948-1952), В.М. Островська (1952-1953), Ф.Т. Ковпик (1953-1955). Тут працювали справжні патріоти бібліотечної освіти: Р.Б. Гуревич, А.А. Ашукін, Й.Я. Каганов, Є.М. Борисова, Є.М. Красножон, Т.П. Комісаренко, В.Д. Масленникова, З.В. Гімалдінова, І.М. Матвієнко, Є.П. Тамм, Т.О. Скрипник, І.Я. Каганов, Д.Д. Тараманов, М.О. Пасічник, К.М. Ісаєва, Д.А. Кумок, Л.І. Котенко, М.Д. Рябченко та ін.

У 1947/48 навч. р. на 1-й курс встановлено такий план набору: на стаціонарні факультети – 250 осіб (130 – на факультет бібліотекознавства і по 60 – на факультети бібліографії, дитячих та юнацьких бібліотек), на заочний відділ – 300 осіб. На заочне навчання передбачалось зараховувати переважно бібліотекарів-практиків, що мали середню освіту, а також тих, хто мав незакінчену вищу освіту та бажали отримати кваліфікацію бібліотекаря-бібліографа [2, с. 69].

Одночасно з прийомом на 1 курс здійснювалось комплектування старших курсів за рахунок студентів, які перервали навчання у зв'язку з війською і повернулись до нього: на старші курси було прийнято 62 студенти. Крім того, на відповідні курси до ХДБІ було переведено студентів бібліотечного факультету Харківського педагогічного інституту. В 1948/49 навч. р. на стаціонарі навчалось 540 студентів. Однак цього було недостатньо, щоб забезпечити бібліотечну сферу висококваліфікованими кадрами. Наприкінці 40-х рр. виникла необхідність заснувати при Київському, Одеському і Львівському педагогічних інститутах вечірніх бібліотечних факультетів [2, с. 88].

50-60 рр. у житті ХДБІ характерні як змістовним, так і організаційним удосконаленням навчального процесу. З 1954/55 навч. р. випускники інституту отримують єдину кваліфікацію бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації. Перехід до широкого профілю підготовки бібліотечних фахівців потребував структурних реорганізацій: об'єднали факультети бібліотекознавства і бібліографії, а згодом - факультет дитячих та юнацьких бібліотек. Утворено єдиний бібліотечний факультет, який з 1956 по 1960 рр. очолював М.С. Демченко. У межах спеціальності "Бібліотекознавство

і бібліографія” до середини 60-х рр. існували спеціалізації бібліотекар-бібліограф масових і наукових бібліотек, бібліотекар-бібліограф дитячих бібліотек.

Наприкінці 20-х рр. неодноразово порушувалося питання про необхідність підготовки висококваліфікованих кадрів для книжково-видавничої справи України [1, с. 254]. У 1932 р. у складі ВУІКО організований факультет книгорозповсюдження, який проіснував недовго і налагодити систематичну підготовку таких спеціалістів не вдалося з об’єктивних причин. Однак випускники ХДБІ отримували достатню теоретичну і практичну книгознавчу підготовку і часто після його закінчення працювали не лише в бібліотеках, а й у книготорговельних і книговидавничих установах. З 50-х рр. такий розподіл випускників ХДБІ було узаконено. Так, у 1954 р. за заявкою Головного управління книжкової торгівлі, управління кадрів Міністерства культури УРСР були виділені випускники ХДБІ “для зміцнення кадрів директорів, консультантів і завідуючих секціями обласних бібліотечних колекторів” [2, с. 527].

Пізніше на виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 6 квітня 1955 р. “Про стан книжкової торгівлі в Українській РСР” у Харківському бібліотечному інституті наказом Міністерства культури від 15 вересня 1955 р. запроваджена підготовка спеціалістів вищої кваліфікації для книжкової торгівлі [2, с. 527].

Згодом на базі бібліотечного факультету відкрито спеціальне книгознавче відділення, де навчалося 120 студентів. Ця подія знайшла відбиття в постанові Ради Міністрів УРСР “Про заходи по поліпшенню розповсюдження книг в Українській РСР” від 13 жовтня 1959 р. [2, с. 159]. За сприяння Держкомітету по пресі в 1965 р. відкрито факультет книгознавства для підготовки спеціалістів книжкової торгівлі вищої кваліфікації з очним і заочним відділеннями (очне – 30 студ., заочне – 27) [2, с. 258]. У 1968 р. організована кафедра книгознавства та книжкової торгівлі на чолі з Т.О. Скрипник. Отже, ХДАК є фундатором не тільки бібліотечної, але й книгознавчої освіти в Україні.

Крім того, ХДАК уперше в колишньому Союзі опанувала у 60-і рр. підготовку фахівців для органів науково-технічної інформації. Наказом Міністерства культури УРСР “Про стан та заходи поліпшення бібліотечної справи в Українській РСР” від 13 квітня 1960 р. у 1960-1961 навч. р. на вечірньому відділенні ХДБІ організовано підготовку 30 фахівців для науково-технічних і спеціальних бібліотек. Це стало відправним моментом у підготовці спеціалістів для органів НТІ [2, с. 171]. У 1966 р. створено кафедру технічних бібліотек і наукової інформації на чолі з В.І. Тараненко. Отже, ХДАК має майже 40-річний досвід підготовки інформаційних кадрів. Пізніше вузи культури України здійснювали підготовку кадрів лише

за спеціальністю “Бібліотекознавство і бібліографія”. Однак заклад продовжував підготовку кадрів для всієї документально-комунікативної сфери України в межах бібліотечної спеціальності.

Реформування змісту бібліотечної освіти втілювалося у навчальних планах 1950, 1955, 1960, 1966 рр. Кінець 50-х рр. ознаменовано виходом у світ навчальних посібників А.А. Ашукіна з курсу “Бібліотечні каталоги”, Т.О. Скрипник – з історії книги. У травні 1958 р. ХДБІ провів першу науково-методичну конференцію випускників. У 60-і рр. викладачі факультету здійснювали значну науково-дослідну роботу в галузі бібліотекознавства і бібліографії [2, с. 169; 2, с. 229]. У другій половині 60-х рр. кандидатські дисертації захистили О.І. Коломійченко, В.І. Тараненко, Т.М. Кулешова та ін. З 1957 по 1971 рр. на денному бібліотечному факультеті було підготовлено 2630 спеціалістів. З 1960 по 1966 рр. факультет очолював С.П. Ключарьов.

ХДБІ проіснував до листопада 1964 р., коли його було реорганізовано в Харківський державний інститут культури (ХДІК) [2, с. 524]. До кінця 60-х рр. ХДІК був єдиним вузом культури України, який здійснював підготовку кадрів вищого гатунку для бібліотечних установ різних типів і видів. На початку 70-х рр. бібліотечний факультет мав у своїй структурі 5 спеціальних кафедр: бібліотекознавства, бібліографії, бібліотечних фондів і каталогів, технічних бібліотек та наукової інформації, книгознавства та книжкової торгівлі. За цей час було підготовлено 4021 бібліотечних спеціалістів.

Значна подія у житті ХДІК - вихід у світ в 1964 р. республіканського міжвідомчого науково-методичного збірника “Бібліотекознавство і бібліографія”, відповідальними редакторами якого були М.С. Демченко (до 1972 р.), а потім Є.П. Тамм. Протягом майже 30 років це був єдиний в Україні фаховий збірник, на сторінках якого публікувались статті з актуальних проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та бібліотечної освіти. Його видання припинили на 32 випуску в 1991 р. Лише в 1998 р. видання було відновлено під назвою “Вісник ХДАК” (серія Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика).

У 1960 р. постало питання про створення у Києві заочного відділення ХДБІ [2, с. 171]. Пізніше на базі Київського філіалу ХДБІ постановою Ради Міністрів УРСР від 29 серпня 1968 р. на виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 8 серпня 1968 р. було організовано Київський інститут культури (нині Київський державний університет культури і мистецтв) [2, с. 529]. У 1978 р. на його базі відкрито Рівненський державний інститут культури [2, с. 397-398]. Отже, ХДАК послужив основою для створення дочірніх вищих навчальних закладів бібліотечного профілю в Україні.

Значний внесок у розвиток бібліотечного факультету ХДІК у 60-70-і рр. зробив В.Т. Витяжков (декан з 1966 по 1979 рр., закінчив аспі-

рантуру Московського бібліотечного інституту). Бібліографознавець за освітою, він був першим із професіоналів, який очолив факультет після тривалого післявоєнного керівництва підрозділом викладачами суспільних кафедр. Деканами заочного бібліотечного відділення були: Е.Л. Лортікян (1969-1970), І.С. Галій (1970-1972), Т.Ф. Марченко (1972-1986). Т.Ф. Марченко ініціювала багато нововведень у зміст та організацію підготовки бібліотекарів-бібліографів без відриву від виробництва.

Саме в 70-і рр. оновлюється викладацький склад спеціальних кафедр та систематична підготовка науковців у аспірантурі Московського і Ленінградського інститутів культури. На запрошення ХДІК приїхали аспіранти - випускники Московського і Ленінградського вузів культури: В.Т. Витязков, І.О. Вовченко, С.І. Волкова, І.І. Корнейчик, Л.С. Іллічова. Викладацький склад кафедр поповнили кращі випускники ХДІК, які згодом вступили до аспірантури вузів культури Москви і Ленінграда. Серед них: М.П. Васильченко, М.А. Низовий, Н.С. Білопола, Н.С. Русавська, В.А. Мільман, В.К. Удалова, В.В. Сєдих, С.Є. Шматова, Л.В. Озарчук, Т.П. Самійленко, Н.М. Кушнарєнко, Г.П. Терентьєва, Є.А. Медведєва та ін. Більшість із них захистили кандидатські дисертації. Викладачі факультету розпочали активну підготовку підручників і навчальних посібників з фахових дисциплін.

У 70-80-і рр. підготовка бібліотечних кадрів здійснювалась диференційовано за формами навчання (денне та заочне). З 1971 р. бібліотечний факультет (стаціонар) розпочав підготовку бібліотечних спеціалістів для зарубіжних країн (країн Азії та Африки). У 1977-1978 навч. р. на базі ХДІК було створено другий у колишньому Радянському Союзі факультет підвищення кваліфікації викладачів спеціальних дисциплін. Крім того, при факультеті функціонували постійно діючі курси підвищення кваліфікації бібліотечних працівників [2, с.304]. Підготовка бібліотечних фахівців здійснювалась за типами бібліотек: бібліотекарі-бібліографи універсальних наукових, масових, технічних, дитячих та юнацьких бібліотек. Спеціальні кафедри очолили досвідчені викладачі: бібліотекознавства – доцент С.І. Волкова, бібліотечних фондів та ІПС – доцент Є.П. Тамм, загального бібліографознавства та книгознавства – доцент І.О. Вовченко, галузевого бібліографознавства – доцент Н.Ф. Колосова, дитячої літератури та бібліотечної роботи з дітьми – доцент Л.В. Озарчук, інформатики і технічних засобів бібліотечної роботи – доцент Т.М. Кулєшова.

У 1983/84 навч. р. у зв'язку з уведенням нового навчального плану зі спеціальності 2113 “Бібліотекознавство і бібліографія” дещо змінив зміст освіти: галузева підготовка стає основною. У ХДІК запроваджено 4 спеціалізації: бібліотекознавство та бібліографія суспільно-політичної літератури; бібліотекознавство і бібліографія художньої літератури та літерату-

ри з мистецтва; бібліотекознавство та бібліографія дитячої та юнацької літератури; бібліотекознавство і бібліографія технічної, сільськогосподарської і природничонаукової літератури. Збільшив термін проходження виробничої практики студентів 2-4 курсів. Уперше впроваджується підготовка і захист дипломних робіт обдарованими студентами. На денному бібліотечному факультеті навчаються студенти з 38 країн світу.

Денний бібліотечний факультет з 1980 по 1982 рр. очолював О.М. Хропач, а з 1982 по 1994 рр. – доцент М.П. Васильченко, заочне відділення – доцент В.А. Мільман (1987-1997). Стабільне керівництво факультетом позначилось на змістові та організації навчального процесу.

Кінець 80-х р. характеризується переходом факультету до підготовки бібліотечно-бібліографічних кадрів за функціональною ознакою. У межах бібліотечної спеціальності введено спеціалізації: бібліографічне забезпечення видавничої та книготорговельної діяльності (кваліфікація: бібліограф видавничих установ; бібліограф-книгознавець книготорговельного підприємства); документально-інформаційне забезпечення бібліотечних установ (кваліфікація: бібліотекар-архівіст); інформаційне забезпечення бібліотечних установ (кваліфікація: бібліограф-інформатор) та ін. Випускники цих спеціалізацій користувалися підвищеним попитом. З 1972 по 1990 рр. ХДІК підготував 9335 бібліотечних фахівців.

Наприкінці 80-х рр. кафедра дитячої літератури об'єдналася з кафедрою бібліотекознавства, яку очолила доцент В.О. Ільганаєва (а згодом доцент Г.М. Брагіна). Змінювались завідуючі іншими спеціальними кафедрами. Серед них: Н.М. Кушнарєнко, В.В. Сєдих, В.П. Богданова, М.А. Низовий, М.О. Казарінов, І.М. Фоменко. Зростав науковий ценз викладачів факультету: вчене звання професора отримали Н.Ф. Колосова, І.О. Вовченко, Л.Г. Хромченко, Н.А. Низовий. У 1989 р. Н.М. Кушнарєнко вступила в докторантуру Московського інституту культури і в 1993 р. захистила докторську дисертацію “Бібліотечне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект”.

У 1986 р. із бібліотечно-бібліографічної спеціальності в ХДІК уперше в Україні було запроваджено скорочений термін навчання студентів заочного факультету (до 4 років), які закінчили бібліотечні відділення училищ культури.

У 1994 р. бібліотечний факультет перейменований у факультет бібліотекознавства та інформатики, який очолила професор, доктор педагогічних наук Н.М. Кушнарєнко. Реорганізовано та створено нові кафедри: бібліотекознавства (доцент Г.М. Брагіна), бібліографознавства (професор М.А. Низовий), документознавства (професор Н.М. Кушнарєнко), інформатики та інформаційних систем і процесів (професор Г.Г. Асєєв). Розроблено нову концепцію бібліотечно-інформаційної освіти, головними стра-

тегічними завданнями якої є: вивчення потреби в підготовці бібліотечно-інформаційних кадрів з урахуванням змін та ринку праці; розширення сфери підготовки і використання випускників бібліотечного профілю не тільки в бібліотеках, органах НТІ, але і в інших інформаційних структурах: видавництвах, редакціях періодичних видань, підприємствах книжкової торгівлі, архівах, музеях, канцеляріях, банках, комерційних службах; перегляд навчального плану, уточнення напрямів підготовки кадрів, номеклатури спеціальностей, кваліфікацій тощо; реформування змісту, структури та форм навчання в умовах інформатизації суспільства, досягнення гармонії у співвідношенні загальнонаукової, фундаментальної, професійно-орієнтованої і спеціальної підготовки кадрів; запровадження багатоступеневої підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців; комп'ютеризація навчального процесу, орієнтація на автоматизовану бібліотеку; трансформація факультету в європейську й світову систему бібліотечної та документно-інформаційної освіти, раціональне поєднання у навчанні кращих вітчизняних традицій з досягненням світової системи підготовки кадрів; налагодження міжнародних зв'язків у сфері розвитку наукової та освітньої діяльності в галузі бібліотекознавства та інформатики; співробітництво в галузі бібліотечно-інформаційної практики, поширення міжнародного досвіду комп'ютеризації та автоматизації бібліотечно-бібліографічної діяльності; посилення науково-дослідної роботи у галузі дослідження проблем підготовки бібліотечних та інформаційних кадрів. Результати діяльності факультету були висвітлені в пресі [3, 5].

Факультет як структурний підрозділ ХДАК у 1995-1996 рр. став членом Міжнародної Федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), Європейської асоціації бібліотечно-інформаційної освіти та наукових досліджень (ЕВКЛІД), Організації Європейської співпраці у галузі бібліотечної та інформаційної освіти БОБКАТССС. Укладено двосторонні угоди з Вищою бібліотечною школою (Штутгарт, Німеччина), Амстердамським університетом та Амстердамською вищою бібліотечною школою (Нідерланди), Королівською школою бібліотекознавства (Копенгаген, Данія) та ін. На базі факультету в 1995 р. проведено перший Міжнародний семінар з проблем оновлення бібліотечної та інформаційної освіти із залученням іноземних фахівців. Здійснено ознайомчі поїздки, обмін навчально-методичними матеріалами та спеціальною літературою, читання лекцій для студентів факультету провідними зарубіжними професорами - все це сприяло взаємозбагаченню змісту, форм та організації навчального процесу, обміну науковими ідеями у галузі бібліотекознавства та інформатики, підготовці фахівців для роботи в INTERNET.

Розширюються основні напрями підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів, уточнюються спеціальності і кваліфікації. Факультет виступив

ініціатором впровадження в 1995 р. в Україні нової спеціальності “Документознавство та інформаційна діяльність”, цього ж року здійснив перший набір студентів. Це дозволило розширити сферу підготовки і використання випускників факультету, узаконити підготовку кадрів для інших сфер документально-інформаційної діяльності, яка в межах спеціальності “Бібліотекознавство і бібліографія” на рівні спеціалізацій уже здійснювалась на факультеті протягом багатьох років, наблизити зміст та структуру навчання до світового рівня.

Підготовка бібліотекарів-бібліографів, документознавців та інформаційних кадрів на факультеті (до 1997 р.) здійснювалась за двома спеціальностями – 8.020102 “Бібліотекознавство і бібліографія” та 8.020105 “Документознавство та інформаційна діяльність”. Із зазначених спеціальностей затверджені та введені до начального процесу з 1995-1996 навч. р. нові оригінальні навчальні плани, підготовлені пакети навчально-методичних матеріалів; кваліфікаційні характеристики, авторські навчальні програми, методична документація по забезпеченню навчально-виховного процесу, самостійної та науково-дослідної роботи студентів.

По спеціальності “Бібліотекознавство і бібліографія” навчання здійснюється за функціональною ознакою. Започаткована підготовка фахівців за новими профілізаціями: “Бібліотечний менеджмент і маркетинг”, “Формування бібліотечних фондів”, “Бібліотечно-інформаційне обслуговування”, “Бібліотечне обслуговування дітей та юнацтва”, “Бібліографічне забезпечення бібліотечної діяльності”. З 1999/2000 навч. р. у межах спеціальності “Бібліотекознавство і бібліографія” розпочинається підготовка бібліографів-книгознавців, менеджерів видавничої діяльності. Випускники після закінчення факультету отримують кваліфікацію бібліотекаря-бібліографа. Завдяки диференційованій підготовці вони можуть працювати менеджерами бібліотечної справи, бібліотекарями відділу обслуговування, бібліотекарями-комплектаторами бібліотечного фонду, бібліотекарями-каталогізаторами, бібліотекарями-педагогами, бібліотекарями універсальної бібліотеки, викладачами дисциплін бібліотечно-інформаційного циклу. Здійснено підготовку освітньо-професійних програм для бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Підготовка фахівців у галузі бібліотекознавства, бібліографії, документознавства та інформаційної діяльності здійснюється на базі нових освітніх та інформаційних технологій. Ще у 1987 р. комп’ютерна підготовка фахівців розпочалася на базі ЕОМ “Іскра”. Нині вже діють 4 комп’ютерні класи (47 комп’ютерів, лазерні принтери, ксерокс), інформаційний центр з виходом до Internet, автоматизована бібліотека ХДАК. Практичними заняттями передбачено створення і ведення баз і банків даних, електронних таблиць, адміністрування баз даних та створення пошукових інтерфейсів до них, виконан-

ня робіт у зовнішніх джерелах інформації (INTERNET), робота з пошуковими системами світового рівня Yahoo, Aita Vista, 100hot, російськими DEMOS, RUSSIA ON LINE, All Stars, українською ITL WebCreeper Search.

Перегляд змісту та організації навчального процесу на факультеті спонукав до розробки оригінальних авторських підручників, навчальних посібників, текстів лекцій, програм курсів, методичних матеріалів до семінарських, практичних занять та самостійної роботи. Лише за 1997-1998 рр. підготовлено і видано підручники з аналітико-синтетичної обробки документів (В.К. Удалова, Л.Г. Хромченко, Є.А. Медведєва), документознавства (Н.М. Кушнарєнко), організації та методики науково-дослідницької діяльності (В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко), навчальні посібники з інформаційних технологій у документознавстві (В.М. Шейко, Г.Г. Асєєв), бібліографії науково-технічної сфери (Н.Ф. Колосова) та ін. Крім того, всі курси навчального плану зі спеціальності 8.020102 "Бібліотекознавство і бібліографія" забезпечено програмно-методичними матеріалами, створено їх паперові та електронні аналоги.

До найсуттєвіших результатів науково-дослідницької діяльності слід віднести відкриття в 1994 р. аспірантури, а в 1996 р. - докторантури зі спеціальності 07.00.08 "Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство"; функціонування з 1998 р. спеціалізованої вченої ради Д64.807.02 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук зі спеціальності 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство (у галузі педагогічних наук); проведення міжнародного семінару з проблем бібліотечно-інформаційної діяльності та освіти (1995 р.); запровадження з 1998 р. щорічної міжнародної наукової конференції "Соціальні комунікації: розвиток в інформаційному просторі"; вихід у світ першого випуску наукової збірки "Вісник Харківської державної академії культури", Серія: "Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика" (головний ред. Н.М. Кушнарєнко); розробка з 1995 р. загальнодержавної НДР "Створення інформаційно-пошукової мови для електронного каталогу бібліотек України" на замовлення Міністерства культури і мистецтв України; загальнодержавної НДР "Краснава робота бібліотек України"; започаткованої у 1990 р. Державною історичною бібліотекою України; захист у 1996 р. докторської дисертації В.О. Льганасовою, кандидатських дисертацій І.О. Давидовою, А.А. Соляник, В.В. Карнаушенко, В.А. Марковою та ін. Роботу над докторськими дисертаціями розпочали Є.А. Медведєва, І.М. Фоменко, Л.Я. Філіпова, Є.М. Тодорова, А.А. Соляник.

На факультеті створено бібліотекознавчі і бібліографознавчі наукові школи, відомі далеко за межами України. Професорсько-викладацький склад факультету разом з талановитими студентами здійснює значну науко-

во-дослідну роботу, тематика якої спрямована на розробку пріоритетних проблем бібліотечно-бібліографічної діяльності та освіти в Україні. За її результатами тільки за останні три роки викладачі і студенти факультету опублікували 390 наукових праць: монографії, статті, тези доповідей, підручники, навчальні посібники, інші наукові й навчальні матеріали. Викладачі факультету мають науковий пріоритет не тільки в Україні, але й за її межами у дослідженні таких проблем: “Українське книгознавство та книжкова справа”, “Методологія та методика бібліотекознавства та бібліографознавства в Україні”, “Формування фонду “Україніка”, “Національна бібліографія України”, “Бібліотечно-інформаційна освіта в Україні та за кордоном”, “Бібліотечне краєзнавство”, “Статистика друку”, “Інформаційний менеджмент і маркетинг”, “Автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів”, “Документознавство”, “Документні ресурси України” та ін.

Протягом 1997-1998 рр. відбулися певні структурні зміни. З січня 1997 р. на базі факультету бібліотекознавства та інформатики створено ще один факультет – документознавства та інформаційної діяльності. Деканом першого факультету стала проф. Н.М. Кушнарєнко, другого – доцент І.Г. Бондалєтов. Наступного року ліквідували заочний бібліотечний факультет. Денне і заочне навчання бібліотекарів-бібліографів поєднав єдиний факультет бібліотекознавства та інформатики, в структурі якого є нова кафедра інформатики на чолі з проф. В.О. Ільганаєвою. Отже, на факультеті функціонують 3 спеціальні кафедри: бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатики.

Постановою Кабінету Міністрів України за № 818 від 8 червня 1998 р. ХДІК реорганізований у Харківську державну академію культури. Отримання найвищого IV рівня акредитації, підвищення статусу ХДАК посилює вимоги до рівня підготовки бібліотечно-бібліографічних кадрів, освітньої, наукової і виховної діяльності факультету бібліотекознавства та інформатики. У вересні 1998 р. прийняли нову концепцію розвитку факультету.

Бібліотечний підрозділ ХДАК має всі необхідні умови для успішної підготовки висококваліфікованих спеціалістів з бібліотекознавства та бібліографії: сформовані наукові школи документно-інформаційного профілю, підготовлені пакети навчально-методичних матеріалів (освітньо-професійна програма, кваліфікаційні характеристики, навчальні плани, програми, підручники, навчальні посібники), створена сучасна матеріально-технічна база (комп’ютерні класи, які об’єднані в локальну обчислювальну мережу з виходом до INTERNET), високий кадровий потенціал професорсько-викладацького складу факультету, понад 80% яких мають науковий ступінь чи вчене звання. За роки існування підготовлено близько 20 тис. бібліотекарів-бібліографів вищої кваліфікації.

Харківська бібліотечна наукова та освітня школа – лідер української школи книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, характерна самобутністю, професіоналізмом, авторитетністю, багатими традиціями у галузі підготовки бібліотечно-бібліографічних кадрів. Факультет бібліотекознавства та інформатики ХДАК як центр бібліотечно-бібліографічної освіти в Україні має всі ознаки науково-освітнього ядра: наявність певного кола талановитих педагогів і науковців; постійна плідна наукова й освітня діяльність; виховання обдарованої молоді – нового покоління бібліотечних працівників, науковців, викладачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. документов и материалов 1917-1941. - К.: Наук. думка, 1985. - 477 с.
2. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. документов и материалов 1941-1984. - К.: Наук. думка, 1986. - 564 с.
3. Кушнарченко Н.М. Підготовка кадрів у галузі документознавства та інформатики: досвід і проблеми // Українська культура: минуле, сучасне та шляхи розвитку: Міжвуз. зб. наук. праць. - Рівне. - Вип. 11. - С. 229-233.
4. Харьковский государственный институт культуры. 1929-1979 / Под ред. А.Л. Оприщенко. - Х.: Вища школа; Изд-во при Харьк. ун-те, 1979. - 72 с.
5. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Підготовка фахівців у галузі документознавства та інформатики: здобутки і проблеми // Вісн. Кн. Палати - 1997. - № 6. - С. 23-25.

Надійшла до редколегії 10.03.2000

УДК 378.6002(477.54)

А. А. СОЛЯНИК

ПЕРШИЙ ВИПУСК ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ ХДАК: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Висвітлено історію запровадження, концепцію та основні напрями підготовки у Харківській державній академії культури документознавців-інформаціологів

У 1998-1999 навчальному році Харківська державна академія культури (ХДАК) уперше в історії вищої освіти України здійснює випуск фахівців за новою спеціальністю 8.020105 “Документознавство та інформаційна діяльність”. Ця новація цілком закономірна, зважаючи на попередню